

»HYVÄT TYYPIT»

TEMPERAMENTTI JA
TYÖELÄMÄ

Liisa Kelti-
kangas WSOY
Järvinen

»HYVÄT TYYPIT»
– TEMPERAMENTTI JA TYÖELÄMÄ

Liisa Kelti-
kangas WSOY
Järvinen

Liisa
Kelti-
kangas-
järvinen

© LIISA KELTIKANGAS-JÄRVINEN JA WSOY 2016

ISBN 978-951-0-40566-6

PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

JOHDANTO

I AKTIIVISUUS

- Liikkuva lapsi 14
- Aikuisen voima ja vauhti 16
- Matala aktiivisuus 17
- Ihmisen käyntikortti 18
- Kuitenkin vain tyyli 19
- Aktiivisuus työelämässä 20
- Elämyshakuisuus 22

II ULOSPÄINSUUNTAUTUNEISUUS ELI EKSTROVERSIO

- Eysenck ja ekstroversio 24
- Ekstroversio ja älykkyys 27
- Ekstroversio laajenee muihin teorioihin 29

III SOSIAALISUUS

- Muiden seura on mielihyvän lähde 32
- Tarve olla pidetty 37
- Huono johtaja 38
- Matala sosiaalisuus 41
- Palkintoriippuvuus 43
- Ylisosiaalisuus 45
- Sosiaalisuus ja vastuuntunto 46
- Sosiaalisuus ja työelämä 48
- Korkea sosiaalisuus voi olla terveysriski 51
- Sosiaalisuuden perinnöllisyys 52

IV UJOUS

- Lähestyjät ja vetäytyjät 55
- Ympäristön kasaama kuorma 58
- Ujous työelämässä 60

V SOSIAALISET TAIDOT

- Sosiaaliset taidot ovat opittuja 63
- Aggressiiviset ja ei-aggressiiviset lapset 65
- Sosiaalisten taitojen malli löytyy aivoista 67

VI TEMPERAMENTTI

- Monta teoriaa 71
- Kolme päälinjaa 73

VII TEMPERAMENTTI KÄYTTÄYTYMISTYYLINÄ

- Aktiivisuus 77
- Korkea rytmisyys 78
- Matala rytmisyys 80
- Lähestyminen ja vetäytyminen 82
- Sopeutuminen 84
- Responsiivisuuskynnys 87
- Intensiivisyys 88
- Sensitiivisyys 90
- Mieliala 93
- Häirittävyys 93
- Tarkkaavuuden kesto ja sinnikkyys 96

VIII TEMPERAMENTTI VAI PERSOONALLISUUS

- Mitä temperamentti on 99
- Temperamentin pysyvyys 102
- Kulttuuri muokkaa ilmiasun 106
- Temperamentti vai persoonallisuus 109
- Yksilöllinen temperamentti 112
- »Normaali» temperamentti 114

VIX TEMPERAMENTTITUTKIMUKSEN VARHAISET JUURET

- Temperamentti keksittiin antiikin Kreikassa 116
- Varhainen temperamenttitutkimus 118

X	GOODNESS OF FIT	
	Evoluutio ja historia	122
	Kulttuurinen yhteensopivuus	124
	Tilannekohtainen sopivuus	125
XI	TOTTA JA TARUA TEMPERAMENTISTA	
	Persoonallisuus ei ennusta ihmisen käytöstä	128
	Persoonallisuustestejä ei ole tarkoitettu yksilön tutkimiseen	131
	Persoonallisuustestien ihmiskäsitys	134
	Miten katse kääntyi persoonallisuuteen	136
	Persoonallisuuden jatkuva arviointi	137
	Miten yhteiskunnan arvostuksia pidetään yllä	140
XII	KOULU ARVOSTUSTEN MUOKKAAJANA	
	Oppilaan temperamentti	142
	Opettajan temperamentti	144
XIII	TEMPERAMENTTITUTKIMUKSEN HYÖTY TYÖELÄMÄSSÄ	
	Tutkimustietoon pohjaavat sovellukset	148
	Asianmukaiset rekrytointimenettelyt	150
	Asianmukaiset ominaisuudet	151
	Asianmukaiset työolosuhteet	154
	Vuorovaikutuksen ymmärtäminen	156
XIV	TEMPERAMENTTI JA TYÖPSYKOLOGIA	
XV	JOHTAJATUTKIMUKSEN IHMISKUVA	
	Great man -teoria	163
	Persoonallisuuden piirteiden renessanssi	165
	Nykykäsitys	167
	Tieteellisyysvaatimus	170

XVI BIG FIVE

- OCEAN 174
- Tunnollisuus 177
- Ekstroversio 178
- Myöntyvyys 179
- Avoimuus 181
- Neuroottisuus 182
- Vaihtoehtoisten mallien puute 182
- Yleinen vai tilannesidonnainen johtajuus 186
- Persoonallisuuspiirteiden vähäinen selitysarvo 188
- Johtajaominaisuudet ja kulttuuri 189

XVII ÄLYKKYYS

- Älykkydestä on tullut tabu 191
- Älykkyyden tabuluonne on suomalainen ilmiö 194

XVIII NEGATIIVISINA PIDETYT PIIRTEET ENNUSTAMASSA HYVÄÄ JOHTAJUUTTA

- Narsistiset johtajat 197

XIX TEMPERAMENTTI JA IHMISSUHTEET

- Tilannekontrolli 200
- Toisen ihmisen ymmärtäminen 202
- Itsensä ymmärtäminen 205

XX TEMPERAMENTTI JA STRESSI

- Temperamentti ja stressin kehitys 209
- Temperamentti ja viritystila 211
- Temperamentti ja stressistä selviytyminen 215
- Temperamentti ja sairastuminen 216
- Oman stressin hallinta 218

JOHDANTO

Luennoitsija onnistuu poikkeuksetta kirvoittamaan kuuli-joilta hersyvän naurun kehottamalla heitä kirjoittamaan työpaikkahakemukseensa seuraavaa: »En ole kovin sosiaalinen enkä ulospäin suuntautunut, vaan mieluummin vähän ujo. Aktiivinen en ole ollenkaan.» Vaikka juuri kuultu luento antaisi vankan perusteen kyseiselle tekstille, tulkitaan kehoitus luennon loppukevennykseksi, jolle on tarkoituskin nauraa. Työnhakija ei yksinkertaisesti voi kirjoittaa näin. Sosiaalisuus, aktiivisuus, rohkeus ja ulospäinsuuntautuneisuus ovat nykyajan »hyvän ihmisen» tunnusmerkit; niiden puutetta ei kukaan halua kertoa.

Sosiaalisuus, aktiivisuus, ulospäinsuuntautuneisuus ja ujous ovat synnynnäisiä temperamenttipiirteitä. Temperamentti koostuu joukosta taipumuksia, jotka altistavat ihmisen kokemaan asioita hänelle tyypillisellä, yksilöllisellä tavalla ja reagoimaan ja toimimaan hänelle luonteenomaisella tyyllillä. Temperamentista kehittyy kasvatuksen, kokemusten ja perittyjen valmiuksien kautta aikuisen ihmisen persoonalli-

suus. Temperamentti antaa pohjan persoonallisuudelle mutta ei muutu persoonallisuudeksi, sillä temperamenttipiirteet ovat hyvin pysyviä. Tämä selittää sen, miksi ihmiset eivät samojen elämäntapahtumien seurauksena muutu samanlaisiksi vaan säilyvät läpi elämän yksilöinä. Temperamentti nimittäin varmistaa sen, että samoilla tapahtumilla ei koskaan ole ihmisille sama merkitys, koska kaksi ihmistä ei koskaan koe samaa tapahtumaa samalla tavalla.

Temperamentti, persoonallisuus ja käytös ovat eri asioita. Persoonallisuuteen kuuluu sellaisia ominaisuuksia kuin ihmisen minäkuva, itsearvostus, motivaattiorakenne, tavoitteet, arvot, eettiset normit. Temperamentin, persoonallisuuden ja käytöksen keskinäistä suhdetta voi hahmottaa kuvittelemalla ihminen kolmikerroksiseksi taloksi. Temperamentti on pohjakerros. Sinne on varastoitu erilaista rakennusmateriaalia, jonka perusteella ei vielä voi sanoa, millainen rakennuksesta tulee, mutta tietyt reunaehdot voidaan jo nähdä. Jos varastossa on pelkkä puutavaraa, ei odotettavissa ole kivitalo. Tavoitteet asetetaan ja päätökset ja ratkaisut tehdään asuinkerroksessa, joka on persoonallisuus. Ylimmän kerroksen muodostaa käytös. Siellä toteutuvat lopulta edellisessä kerroksessa tehdyt ratkaisut ja päätökset ja muuttuvat toiminnaksi. Ylin kerros myös näkyy kauimmas ulospäin.

Kerrokset toimivat hyvin itsenäisesti. Yhden kerroksen perusteella on vaikea ennustaa, mitä toisessa tapahtuu. Temperamenttia kutsutaan persoonallisuuden raakamateriaaliksi, mutta temperamentin perusteella voi vain rajallisesti ennustaa persoonallisuuden kehittymistä. Vielä suurempi kuilu on persoonallisuuden ja toiminnan välillä: persoonallisuuden ennustearvo ihmisen toiminnasta esimerkiksi työelämässä

on melko vähäinen. Persoonallisuuspsykologian keskeinen kiistakysymys on, paljonko ihmisen persoonallisuus ennustaa hänen käytöstään vain ennustaako ollenkaan. Sisäisen autonomiansa ansiosta ihminen on joustava, ja se mahdollistaa käytöksen sopeuttamisen vallitseviin tilanteisiin tavalla, joka ei ole ennakoitavissa hänen persoonallisuutensa ihmisen persoonallisuuden perusteella. Persoonallisuus selittää ihmisen käytöstä ja hänen tekemiään ratkaisuja mutta ei ennusta niitä tai ennustaa hyvin marginaalisesti.

Usko persoonallisuuden ennustearvoon on kuitenkin niin vahva, että persoonallisuuden testauksen ympärille on työelämässä syntynyt kokonainen teollisuudenhaara seulomaan ja valitsemaan »oikeita» työntekijöitä. Tämä »teollisuus» on paikoin etäännytynyt melko kauas siitä runsaasta tutkimustiedosta, jota persoonallisuudesta on olemassa. Sen sijaan että tämä »teollisuus» käyttäisi hyväksi tutkimustietoa siitä, millainen ihminen on, se pyrkii keksimään ihmiselle uusia ominaisuuksia niin, että hänet paremmin saadaan sopimaan työelämän ylläpitämään ihmiskuvaan.

Mistä on syntynyt käsitys, että tietyt temperamenttipiirteet määrittäisivät hyvän ihmisen ja tekisivät hänestä yliver-
taisen työntekijän jopa niin, että työntekijöitä valitaan näiden piirteiden perusteella ohi osaamisen ja ammattitaidon? Miksi juuri nämä piirteet eli sosiaalisuus, aktiivisuus ja ulospäinsuuntautuneisuus määrittävät hyvän ihmisen? Miten olemassa olevan tieteellisen tiedon ja työelämässä vallalla olevien käytänteiden välille on päässyt syntymään niin syvä kuilu? Mitä tutkimustieto kertoo hyvästä johtajuudesta vai kertooko mitään? Ovatko »hyvän johtajan ominaisuudet» yksi nykyajan kuplia? Tätä pohditaan tässä teoksessa.

Kirjassa tutustutaan erilaisiin temperamenttipiirteisiin ja niiden merkitykseen sekä työelämässä että arjen ihmissuhteissa ja pohditaan, mitä temperamentti oikeasti ennustaa ja mitä ei. Kirjassa kerrotaan myös, miten temperamentti ja stressiherkkyys ovat yhteydessä toisiinsa ja miten aikuinen saa oman temperamenttinsa tuntemisesta välineen stressin hallintaan.

AKTIIVISUUS

Tuonnempana tässä teoksessa kerrotaan »hyvän ihmisen» tunnusmerkeistä se, mitä tutkimus niistä tietää, ja tarkoituksena on samalla purkaa niistä vallitsevia virhekesityksiä. Aktiivisuus, sosiaalisuus ja ekstroversio ovat synnynnäisiä temperamenttipiirteitä, jotka kaikkien persoonallisuusteorioiden mukaan kuuluvat persoonallisuuden ydinominaisuuksiin. Englantilaiset temperamentin tutkijat Buss ja Plomin puhuvat aktiivisuudesta ja sosiaalisuudesta, amerikkalainen Cloninger kutsuu vastaavia piirteitä elämyshakuisuudeksi ja palkintoriippuvuudeksi. Nämä piirteet on myös sisällytetty työelämässä yleisimmin käytettyyn persoonallisuusmalliin, niin kutsuttuun Big Five -malliin, ja niitä piirteitä seulotaan jonkinasteisesti kaikissa persoonallisuusteissä.

Temperamenttipiirteet ovat osaksi perinnöllisiä, vaikka ympäristö ja kasvatusta vaikuttavatkin niiden ilmiäsuun. Piirteet erottavat ihmiset toisistaan ja tekevät heistä yksilöitä. Piirteet on helppo päätellä ihmisen käyttäytymisestä, ja niiden tunteminen auttaa ymmärtämään ihmistä. Ihminen on kui-

tenkin monimutkainen kokonaisuus, ja persoonallisuus on vain yksi hänen ratkaisujensa selittäjä. Ihmisen päätöksiä voi ennustaa vain hyvin rajallisesti hänen persoonallisuudestaan. Aktiivisuuden, ekstroversion ja sosiaalisuuden merkitys ihmisen persoonallisuuden kuvauksessa ja hänen toimintojensa ymmärtämisessä on kiistaton, mutta työelämässä yleinen käsitys näiden ominaisuuksien ennustearvosta ihmisen tulevan käyttäytymisen kannalta on virheellinen.

Aktiivisuus temperamenttipiirteenä tarkoittaa sitä energian määrää, jonka ihminen kerralla suuntaa käsillä olevaan asiaan. Näin Buss ja Plomin määrittelevät aktiivisuuden. Ihmisen aktiivisuus on ensimmäinen viesti ulkomaailmalle hänen persoonastaan. Aktiivisuus ei tarkoita aloitekykyä eikä aikaansaamista vaan pelkästään tyyliä, sitä millä vauhdilla ja miten pontevasti ihminen toimii. Tuntemattoman ihmisen aktiivisuuden tasosta voi päätellä paljon jo ensimmäisen kymmenen minuutin aikana vain seuraamalla, miten hän puhuu ja liikkuu. Ihmistä näkemättä voi työtoveri päätellä hissien oven kolahduksesta, kuka tuli töihin, ja askelten kopinasta, kuka meni kahvihuoneeseen.

Liikkuva lapsi

Pienen lapsen aktiivisuus näkyy ennen kaikkea hänen motorikkassaan. Aktiivinen lapsi lähtee liikkeelle aikaisin, ponnistaa pystyyn ikäisistään ensimmäisenä, ei koskaan kävele, jos voi juosta, hyppii, kiipeää, putoaa, ennättää joka paikkaan, on liikkeellä koko hereilläoloaikansa. Hän liikkuu liikkumisen vuoksi, poikkeaa kadulla kävellessään jokaiseen lumikasaan, kävelemisen sijasta hyppii ylös portaita, kiipeää portaita nous-

tessaan välillä myös kaiteelle ja kulkee kaksi kertaa pitemmän matkan kuin vähemmän aktiivinen lapsi. Hänelle sattuu onnettomuuksia enemmän kuin rauhallisemmalle ikätoverille, ja hän vaatii enemmän silmälläpitoa kuin vähemmän aktiivinen lapsi.

Aktiivinen lapsi on äänekäs ja touhukas. Jo hänen tuloinsa huoneeseen saa aikaan hälyä. Hän koskee jokaiseen esineeseen ja tavaraan ja tekee sen voimalla. Hän kohtelee kouraisesti leluja. Hänelle ei riitä pelkkä katsominen, vaan hän tarttuu kaikkeen näkemäänsä, työntää sormensa kukkapurkkiin ja varpaansa auki jääneeseen maaliastiaan sadakseen tietää, miltä se tuntuu. Hän on jatkuvasti törmäyskurssilla ympäristön kanssa. Hänen maailmansa on täynnä kieltoja, ja siitä huolimatta hän ajoittain näännyttää vanhempansa. Hän ei tunnu väsyvän ollenkaan vaan väsyessään ryhtyy riehumaan ja käymään ylikierroksilla.

Koulussa aktiivista lasta ei voi panna istumaan kauas opettajasta, koska silloin koulunkäynti saattaa hävitä mielenkiintoisemmille harrastuksille. Paikallaan istuminen on hänelle kärsimys, ja istuessaankin hän kahisee ja rahisee. Keskittyessäänkin hän on pienessä liikkeessä – vähintään kynä koputtaa pöytää. Hän on se oppilas, joka ensimmäisenä huutaa kokeessa: »Opettaja, olen valmis. Saako lähteä?» Vaikka aktiivisuus saa oppilaan innostumaan kaikesta uudesta, ei korkea aktiivisuus kuitenkaan edistä koulunkäyntiä vaan pikemminkin haittaa sitä. Aktiivinen oppilas kiirehtii nopeasti koulutehtävien läpi, ei ennätä paneutua ohjeisiin ja tekee paljon huolimattomuusvirheitä. Se laskee hänen suorituksensa tasoa.

Aikuisen voima ja vauhti

Aikuisen aktiivisuus liittyy sekin motoriikkaan: suoritusten voimaan ja vauhtiin. Kyse ei ole enää liikkumisen määrästä kuten pienellä lapsella vaan toiminnan tyylistä. Liikkumisen vaatimus ei kuitenkaan aikuisenakaan häviä. Aktiivinen, asentoa kymmenen minuutin välein vaihtava vierustoveri voi pilata koko konsertin ja istuimellaan levottomasti liikehtivä matkustaja lentomatkan. Varsinaisesti aikuisen aktiivisuus kuitenkin tarkoittaa sitä, millä voimalla ja vauhdilla ihminen toimii. Jos ihmisen aktiivisuus on korkea, hän käyttää kaikkeen paljon energiaa. Hän tarttuu voimalla esineisiin ja vauhdilla asioihin. Hänen kädenpuristuksensa on luja, ja hän särkee kahvihuoneessa enemmän kahvikuppeja kuin matalan aktiivisuuden omaava työtoveri. Tarmokkaat askelet ja kuuluva ääni kertovat kaukaa, että hän on tulossa. Ei tarvitse arvailla, onko hän jo tullut töihin, koska sen voi kuulla.

Aktiivinen ihminen tekee kaiken vauhdilla. Hän syö, kävelee ja puhuu nopeasti. Hän liikehtii ja elehtii vilkkaasti puhuessaan, innostuessaan jopa huijaa. Voima ja vauhti esiintyvät yleensä rinnan aktiivisen ihmisen käytöksessä, mutta eivät välttämättä. Ihminen voi olla nopea mutta ei äänekäs tai äänekäs mutta ei nopea.

Voima ja vauhti voivat myös rajoittua tiettyihin asioihin. Ihminen voi kävellä vauhdikkaasti ja paiskata oven pontevasti kiinni mutta puhua tai syödä hitaasti ja rauhallisesti. Kyse on myös oppimisesta: joissakin asioissa ihminen voi ilmaista aktiivisuutensa vapaasti, joissakin sitä säätelevät käytösnormit. Hissin oven saa sulkea lähes haluamallaan vauhdilla, mutta päivällisillä ei pidä kiirehtiä vaan tulee noudattaa muiden tah-tia.

Aktiiviset ihmiset pitävät voimaa vaativista ja energiaa kuluttavista harrastuksista. Aktiivinen ihminen myös mieluummin tekee itse kuin katselee muiden tekemistä. Koulussa aktiivinen lapsi tarttuu ryhmitöissä saksiiin ja leikkaa ja liikmaa. Sama piirre luonnehtii myös aikuista: pihatalkoissa hän tarttuu ensimmäisenä haravaan.

Matala aktiivisuus

Matala aktiivisuus tarkoittaa verkkaisuutta. Ihminen tekee kaiken rauhallisesti ja toimii hidastempoisesti. Hän syö häätälemättä, liikkuu hiljaa, ei aiheuta meteliä eikä ole äänekkäs. Hän tulee paikalle huomaamatta, hänen tuloaan ei voi kuulla kaukaa käytävästä, eikä hän tartu asioihin ensimmäisenä. Hän myös viihtyy rauhallisissa harrastuksissa.

Länsimaaisessa nopeutta itseisarvona pitävässä yhteiskunnassa erehdytään matala aktiivisuus joskus tulkitsemaan matalaksi älykkyydeksi. Kyse on kuitenkin vain toimintatyylistä, johon ei liity kiire. Kun temperamentin olemassaoloon havahduttiin, löydettiin Yhdysvalloissa älyllisestä viivästyvästä kärsivien lasten erityisluokilta useita erittäin älykkäitä lapsia, joilla temperamentin määräämä aktiivisuus oli huomattavan matala.

Usein kerrotaan tarinaa Barbarasta, tytöstä, jonka opettaja halusi siirtää pois normaalista opetuksesta kehitysviivästyvästä kärsivien lasten luokalle. Barbara teki kaiken niin verkkaisesti, että opettajan mielestä hänen älykkyytensä ei voinut olla normaali eikä hän siksi voinut seurata normaalia opetusta. Vanhempien mielestä Barbaran älykkyydessä ei ollut vikaa, hän vain teki kaiken hitaasti, huomattavasti hitaam-

min kuin muut lapset. Vanhemmat voittivat taistelun koulua vastaan, ja Barbara sai jäädä normaalille luokalle. Hän löysi vanhempien avulla itselleen sopivan tavan opiskella, suoritti loppukokeen erinomaisin arvosanoin ja valmistui juristiksi eräästä Yhdysvaltain arvostetuimmista yliopistoista.

Korkeakoulujen pääsykokeita ei ole suunniteltu hidastempoisille. Monesti kyse ei ole siitä, mitä hakija osaa, vaan siitä, mitä hän ennättää annetussa ajassa tehdä. Kiireen sisällyttämistä kokeeseen perustellaan usein sillä, että näin nähdään opiskelijan stressinsietokyky. Aikapaine on kuitenkin vain yksi stressin laji, ja se tulee vastaan hyvin harvoissa työtehtävissä. Potilaan tervehtyminen ei koskaan ole riippuvainen siitä, miten nopeasti psykologi ennättää kirjoittaa hänestä lausunnon. Normaali työelämän kiire ja töiden kasaantuminen eivät vielä tarkoita aikapainetta. Jos kiire ja aikapaineen sieto ratkaisevat kokeen lopputuloksen, jää moni oikea osaaja ulkopuolelle.

Ihmisen käyntikortti

Ihmisen aktiivisuus näkyy kaikessa hänen toiminnassaan; se on hänen temperamenttipiirteistään silmiinpistävin ja helpoimmin tunnistettavissa. Ihmisen aktiivisuuden taso on helppo päätellä jo hyvin lyhyen tuttavuuden jälkeen. Teoreettisesti aktiivisuutta pidetään yhtenä heikoimmista ja epämääräisimmistä temperamenttipiirteistä, koska sen biologista taustaa tai merkitystä ihmisen evoluutiossa ei tunneta. Arjessa sen sijaan voidaan puhua hyvin selvästä piirteestä, koska se määrittää ihmistä niin voimakkaasti. Aktiivisuus on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ihmisen ensimmäinen käyntikortti.

Kuitenkin vain tyyli

Vaikka aktiivisuuteen liittyy esimerkiksi kaikesta uudesta innostuminen ja uusien asioiden välitön ja ennakkoluuloton lähestyminen, edellä esitetyt kuvaukset kertovat kuitenkin vain tyylistä, jolla ihminen toimii, eikä siitä, mitä hän tekee tai miksi. Aktiivisuus ei viittaa toiminnan sisältöön, motiiveihin tai tavoitteisiin. Ihmisen aktiivisuudesta ei voi päätellä, miten määrätietoinen, aloitekykyinen ja aikaansaava hän on. Ne ovat kokonaan toisen tason ominaisuuksia. Näitä ominaisuuksia työpaikkailmoituksissa kuitenkin haetaan, ei ihmisen toiminnan vauhtia tai pontevuutta.

Vaikka aktiivisuus määritellään sen energian määräksi, jonka ihminen voi kerralla suunnata käsillä olevaan asiaan, eivät aktiivisuuden määreet nopeus ja voima tarkoita tehokkuutta, vaan pikemminkin vain ääntä, särkyneitä tavaroita ja huolimattomuusvirheitä. Erityisesti huolimattomuusvirheet ovat aktiivisuuden seuraus. Nopeus voi estää harkinnan ja olla siksi tehokkuuden vastakohta. Huolellisuus tarkoittaa aktiiviselle ihmiselle monotonisuutta. »Touhukkuus» olisi parempi sana ilmaisemaan aktiivisuuden sisältöä, sillä »aktiivisuus» luo kulttuurissamme liian positiivisen mielikuvan, koska se vie ajatukset aikaansaamiseen. Hyvin korkea aktiivisuus voi tarkoittaa pelkkää äänekästä touhottamista ilman että siitä seuraa merkittävää aikaansaannosta.

Aktiivinen ihminen voi olla aloitekykyinen ja määrätietoinen, ja tämä onkin hyvä yhdistelmä, joskin huolimattomuusvirheet ovat myös määrätietoisen aktiivisen ihmisen riesa. Aloitekyky ei kuitenkaan ole seurausta hänen aktiivisuudesta. Korkea aktiivisuus varmistaa energian olemassaolon,

mutta aikaansaamiseen ja tehokkuuteen tarvitaan aivan muita piirteitä kuin aktiivisuus.

Aktiivisuus työelämässä

On työtehtäviä, joissa tarvitaan aktiivisuutta. Ne ovat yleensä rutiiniluonteisia, usein monotonisia tehtäviä, joissa vauhti tai voima ovat tärkeitä ja pohdinta ja harkinta vähemmän tärkeitä. Hyvä esimerkki on kaupan kassa. Nopeinta kassaa valitessaan asiakkaan ei kannata niinkään katsoa jonon pituutta vaan vauhtia, jolla jono liikkuu. Työntekijä, jonka aktiivisuus on korkea, hoitaa kolmen asiakkaan ostokset samassa ajassa kuin toinen työntekijä hoitaa yhden asiakkaan.

Vaativammissa asiantuntijatehtävissä sen sijaan tulee harvemmin vastaan mitään, missä aktiivisuus olisi kovin tärkeää. Päinvastoin, monimutkaisissa, tarkkuutta ja harkintaa vaativissa tehtävissä korkeasta aktiivisuudesta on pikemminkin haittaa. Ihminen selviää aktiivisuudestaan huolimatta mutta joutuu ponnistelemaan ollakseen riittävän tarkka ja huolellinen, mutta aktiivisuus ei häntä auta.

Työpaikkailmoitusten avainsana on kuitenkin aktiivisuus. Asia muuttuisi, jos aktiivisuutta kuvattaisiin niillä piirteillä, jotka siihen oikeasti liittyvät. Silloin ilmoituksessa kerrottaisiin, että meille haetaan äänekkäitä touhottajia. Ymmärrämme, että he eivät aina ennätä harkita vaan ryntäävät asioihin päätä pahkaa ja miettivät vasta sitten, mutta se sopii meille. Ymmärrämme myös, että innostuksissaan he eivät ehdi paneutua asioihin vaan tekevät paljon huolimattomuusvirheitä. Se ei kuitenkaan haittaa; eivät meidän työtehtävämme paljon paneutumista vaadikaan, touhotus ja ulospäin kiirei-

seltä näyttäminen on tärkeämpää. Sekin on ymmärrettävää, jos kahvihuoneessa särkyy astioita. Olemme varautuneet siihen ottamalla käyttöön pahvimukit.

Kuvaus menisi tämän luvun välikevennyksenä, elleivät työelämän soveltuvuustestit mittaisi juuri tätä temperamenttipohjaista aktiivisuutta, jonka tutkimusten perusteella tiedetään ilmenevän edellä kuvattuna toimintatyylinä, mutta joka tulkitaan aloitteelliseksi ja aikaansaavaksi persoonallisuudeksi. Temperamenttipiirteitä on helppo mitata, ja niiden mittaamista on helppo perustella, koska niillä on niin korkea face- eli näennäisvaliditeetti. Ne näyttävät päteviltä, ja »aktiivisuus» kuulostaa tärkeältä ominaisuudelta. Niitä piirteitä, joita aktiivisuudella oikeasti haetaan, eli aloitekykyä ja aikaansaamista on vaikeaa, ellei suorastaan mahdotonta, ennakoivasti mitata työelämän henkilöttestauksissa. Siksi turvaudutaan näitä piirteitä muistuttaviin ja helposti mitattaviin ominaisuuksiin.

Jotkin työtehtävät vaativat matalaa aktiivisuutta eli verkkaaisuutta ja verkkaisuuden antamaa harkinta-aikaa. Joskus verkkaisuus joudutaan hyväksymään, koska asiantuntijuuden vaatimus on korkea ja paras asiantuntija sattuu olemaan verkkainen. Nopeuden eli korkean aktiivisuuden vaatimus on kuitenkin tullut joka paikkaan. Kaikissa suoritustesteissä on aikaraja. Testit eivät tunnista kyvyistä riippumattomia temperamenttieroja, vaan nopeuden vaatimus on tullut itseisarvoksi sielläkin, missä se ei ole mitenkään perusteltavissa.

Joissakin älykkyystehtävissä nopeus on todella ratkaiseva. Silloin kysytään nimenomaan sitä, kuka on riittävän nopea, koska jos on riittävästi aikaa, jokainen kykenee ratkaisemaan tehtävän. Nopeuden vaatimus kuitenkin korreloi

negatiivisesti luovuuden odotukseen: luovuus vaatii hitautta. Tieteessä ja taiteessa se on oivallettu. Joitakin tieteellisiä löytöjä on edeltänyt monien vuosien tutkimustyö, eikä hitaus vähennä löydön arvoa. Kukaan ei ole vielä keksinyt ehdottaa kilpailua siitä, kuka säveltää nopeimmin uuden sinfonian tai kirjoittaa lyhimmissä ajassa esikoiskirjan, vaan kirjailijat jopa ylpeilevät sillä, miten kauan aikaa he kirjoittamiseen käyttivät. Hitauden katsotaan olevan laadun tae. Sama ymmärrys ei ulotu työelämään.

Elämyshakuisuus

On olemassa useita erilaisia temperamenttiteorioita. Peruskäsitys temperamentista on kaikissa sama, mutta eroja on siinä, mitä piirteitä määritetään temperamentiksi. Sisällöltään piirteet saattavat myös eri teorioissa olla hyvinkin päällekkäisiä, vaikka ne olisi nimetty eri tavalla.

Bussin ja Plominin teorian aktiivisuutta vastaa Cloningerin teoriassa, toisessa keskeisessä temperamenttiteoriassa, elämyshakuisuus tai uutuuden etsintä, joksi sitä myös on nimetty. Vastaavuus ei niinkään ilmene määritelmässä, vaan se ilmenee näiden piirteiden välisenä korrelaationa: aktiivisiksi osoittautuneet ihmiset saavat tutkimuksissa korkean pistemäärän myös elämyshakuisuudessa.

Aktiivisuus määritetään empirian kautta eli sen mukaan, mitä ihmisen käytöksestä ulospäin havaitaan. Siksi se rajoittuu havaittavissa olevaan käyttäytymisen tyyliin. Elämyshakuisuuden määrittäminen lähtee kyseisen piirteen biologiasta. Cloningerin mukaan kaikki temperamenttipiirteet ovat perinnöllisiä ja pohjaavat ihmisten aivojen välittäjäaineiden määrän ja ak-

tiivisuuden välisiin eroihin. Se, mitä ulospäin havaitaan temperamenttieroina, on seurausta ihmisten välisistä eroista aivojen metaboliassa. Elämyshakuisuus on sidoksissa dopamiinin tuotantoon.

Näissä kahdessa temperamenttipiirteessä, aktiivisuudessa ja elämyshakuisuudessa, on paljon sisällöllistä päällekkäisyyttä. Selkein samankaltaisuus on suhtautumisessa uuteen: innostuminen kaikesta uudesta ja tuntemattomasta ja monotonisuuden kammoaminen liittyvät sekä aktiivisuuteen että elämyshakuisuuteen. Elämyshakuinen ihminen tarvitsee koko ajan uusia virikkeitä ja jännitystä. Ellei ympäristö niitä tarjoa, hän järjestää ne itse. Hän on riskinottaja. Korkea elämyshakuisuus lisää todennäköisyyttä olla varomaton, raha-asioissa holtiton ja asioiden hoidossa liian huoleton, jopa epäluotettava tai vastuuton. Nämäkään tuskin ovat ominaisuuksia, joita työnantaja aktiivista työntekijää etsiessään oikeasti tavoittelee. Joskus riskinottoa tarvitaan, mutta jos se yhdistyy varomattomuuteen ja liialliseen huolettomuuteen, yritys saattaa hyvin todennäköisesti ajautua vaikeuksiin.

9789510405666

ISBN 978-951-0-40566-6 • 36.13

www.wsoy.fi • Etukannen kuva: Getty Images

Graafinen suunnittelu: Anna Makkonen

Tutkimusjohtaja, psykologian professori emerita Liisa Keltikangas-Järvinen on suomalaisen temperamentti-tutkimuksen uranuurtaja ja arvostettu tietokirjailija. Hän on käsitellyt teoksissaan muun muassa itsetuntoa ja temperamentin vaikutuksia ihmisen yksilöllisyyteen, koulumenestykseen ja elämänhallintaan. Professoriliitto valitsi Keltikangas-Järvisen vuoden professoriksi 2008, ja hänen teoksensa *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot* (2010) sai Lauri Jäntin säätiön tietokirjapalkinnon »merkittävänä yhteiskunnallisena puheenvuorona». Keltikangas-Järvinen johtaa Personality and Well-being -tutkimusryhmää Helsingin yliopistossa.

SOSIAALINEN. AKTIIVINEN. SANAVALMIS. SIETÄMÄTÖN.

Työpaikkaan etsitään »hyvää tyyppiä». Korostetaan sosiaalisuutta ja aktiivisuutta. Apuna käytetään konsultteja ja kaupallisia persoonallisuustestejä. Määrittävätkö jotkin temperamenttipiirteet »hyvän tyyppin»? Miten eri temperamenttipiirteet ilmenevät työelämässä? Pärjääkö introvertti pomona? Helppottaako oman temperamentin tunteminen työstressissä? Mitä temperamentti oikeasti ennustaa?

Suomalaisen persoonallisuustutkimuksen edelläkävijän teos »*Hyvät tyypit*» auttaa jokaista ymmärtämään itseään ja työtovereitaan sekä toimimaan paremmin työelämässä ja myös voimaan paremmin. Kirjan neuvoilla yritykset säästävät rahaa, välttävät rekrytoimisen sudenkuopat ja saavat työntekijöidensä potentiaalin käyttöönsä.

Liisa Keltikangas-Järvisen teoksia ovat myös *Hyvä itsetunto* (1994), *Tunne itsesi, suomalainen* (2000), *Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys* (2004), *Temperamentti ja koulumenestys* (2006), *Temperamentti, stressi ja elämänhallinta* (2008), *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot* (2010) ja *Maailman paras koulu?* (2014).